

It was found out the influence of European public opinion on the development of craft and art schools. Society, uniting people for cultural, professional orientation promoted the art education, promotion of folk art as in Galicia and abroad. The trends of folk art in Galicia and its entry into the European art space are revealed. The conditions that determined the progress of art and industrial education of Galician region: socio-economic (rapid development of industry, technology, intercultural communication); labor market needs in trained specialists in the art and the industrial sector; availability of teaching staff with artistic and industrial education are overviewed.

Key words: Art and Industry Education, Arts and Crafts School, European art education, folk art, art school.

УДК 930 37:63«19»(091)

О. І. Южно

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено історіографічний аналіз радянської та сучасної історичної літератури, присвяченої питанням розвитку вищої технічної освіти в Україні у 1950 – 1990 рр. Висвітлено узагальнюючі праці з питань підготовки фахівців радянською вищою школою, зокрема кадрів науково-технічної інтелігенції в УРСР через мережу технічних вишів. Схарактеризовано наукові розвідки сучасних українських дослідників, що містять відомості з історії найавторитетніших технічних ВНЗ країни. З'ясовано стан наукового висвітлення проблеми та здійснено авторську класифікацію джерельної бази дослідження.

Ключові слова: історіографія, дослідження, вища технічна освіта, технічні ВНЗ, джерельна база.

Постановка проблеми. В умовах сучасної ринкової економіки вітчизняна система вищої професійної освіти переживає кризу. Гостро стоїть питання працевлаштування випускників, рівня знань дипломованих фахівців, якості системи підготовки кадрів у цілому. Інтеграція у світову систему вищої освіти неможлива без урахування власних досягнень і традицій. Тому, визначення основних факторів і тенденцій, що дозволять системі вищої технічної освіти України зберегти свої найкращі здобутки, накопичені протягом тривалого періоду, є одним із важливих і актуальних завдань дослідників.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти історії вищої технічної освіти в Україні розглядали такі науковці, як С. Богатчук, О. Донік, В. Крутіков, Н. Левицька, В. Липинський, С. Майборода, Є. Мартиненко, М. Мірошніченко, В. Олянич, О. Романець, А. Сасімов, О. Ткаченко, І. Толокнєв. Концептуальні положення професійної освіти вивчали С. Батишев, В. Беспалько, В. Сидоренко, В. Ледньов, І. Лікарчук, Н. Ничкало, Є. Ткаченко та ін. Дослідження сутності та розвитку вищої технічної освіти здійснювали І. Анопов, В. Бутенко, А. Трус, А. Ворох, О. Криштановська, О. Романовський, Л. Товажнянський, С. Ховрич, В. Хотенко, І. Федосова.

Мета статті – з'ясувати стан наукового висвітлення розвитку вищої технічної освіти України у другій половині ХХ століття. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: охарактеризувати історіографію та проаналізувати джерельну базу з проблеми дослідження. Використано такі **методи дослідження**: історико-генетичний, порівняльно-зіставний, систематизації, класифікації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Вивчення розвитку вищої технічної освіти та діяльності політехнічних ВНЗ України у другій половині ХХ століття можна умовно поділити на два великих періоди: радянський (від початку досліджуваного періоду до кінця 1980-х р.) і новітній (з початку 1990-х р. і до сьогодення). До історичних досліджень радянської доби відноситься фундаментальна монографія А. І. Труся [13], де містяться відомості про органи державного управління технічними вишами, розбудову їх мережі, професорсько-викладацький склад, динаміку чисельності студентів та випуску фахівців, характеристику нормативно-правових документів, позитивні тенденції вдосконалення навчального процесу. Основним недоліком цієї роботи, з точки зору нашого дослідження, є те, що вона висвітлює розвиток радянської вищої технічної школи і містить лише окремі, короткі відомості про українські ВНЗ та обмежується кінцем 1950-х років. А тому, актуальність нашого дослідження є беззаперечною, адже в наступних роках узагальнених праць саме з розвитку вищої технічної освіти у другій половині ХХ століття не спостерігається.

До перших узагальнюючих праць, написаних на загальносоюзному матеріалі можна віднести роботу В. П. Єлютіна (міністра вищої освіти СРСР) «Высшая школа СССР за 50 лет», де з позицій офіційного керівництва аналізується розвиток вищої освіти, роль вищої школи у вирішенні кадрових проблем держави, у розвитку науки, техніки, нових технологій. Робота насичена фактичним матеріалом, показані досягнення СРСР у сфері освіти. У них розкриваються соціально-економічні й політичні причини перебудови вищої школи, показані основні напрями її подальшого розвитку. Початок системного вивчення процесів формування професорсько-викладацьких колективів поклали праці О. Я. Синецького «Профессорско-преподавательские кадры высшей школы СССР», К. Т. Галкіна «Высшее образование в СССР и подготовка научных кадров», Є. В. Чуткерашвілі «Развитие высшего образования в СССР», Б. Д. Лебіна «Подбор, расстановка и аттестация научных кадров в СССР: Вопросы истории и правового регулирования», де розкривається питання розвитку вищої освіти в період тимчасової лібералізації тоталітарної системи, звернено увагу на розвиток вищої заочної та вечірньої форм освіти, проаналізоване відтворення професорсько-викладацьких кадрів вишів наприкінці 50-х – на початок 60-х років ХХ ст.

Книга Ю. О. Курносова, А. Г. Бондара «У навчанні та праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР» присвячена питанням підготовки кадрів радянської інтелігенції, вказуючи на найбільш доцільні форми та перспективи підготовки. Окрема частина розділу висвітлює перебудову інженерно-технічної освіти. Визначаються першочергові завдання технічних вишів після прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям». Наводиться інформація про організацію при ВНЗ студентських проектно-конструкторських бюро і навчально-експериментальних майстерень та відкриття при технічних вишах нових спеціальностей. Праця висвітлює створення в Україні мережі загальнотехнічних факультетів. Загалом у ній містяться дані щодо стану підготовки навчальними закладами кадрів інтелігенції у 1950-х – 1960-х роках.

У роботі А. І. Лутченка «Создание инженерно-технических кадров в годы построения социализма в СССР 1926–1958 гг.» розглядається проблема підготовки інженерів у роки індустріалізації, Великої вітчизняної війни та післявоєнний період. Головну увагу автор приділяє радянській системі освіти, збільшенню мережі технічних ВНЗ, розширенню підготовки професорсько-викладацьких кадрів, причинам збільшення заочної та вечірньої форми навчання, подачі відомостей про кількість інженерів, зайнятих у промисловості СРСР та США.

Особливість історіографії 50–80-х років ХХ ст. полягає в тому, що багато праць, присвячених вищій школі України, виходило в Москві. Ці праці практично не містять наукового аналізу діяльності вищої школи України, а з погляду політики тих років наводять фактичні матеріали, доводячи «успіхи національної політики КПРС», «культурної революції», «розвитку радянської освіти». Праці пострадянського періоду позбавлені штампів та містять неупереджені, якісно нові погляди на проблему, зумовлені звільненням історико-педагогічної науки від радянської ідеології.

Цікаві відомості про розвиток інженерної діяльності від стародавніх часів до теперішнього часу, історію техніки та закони її будови містяться в посібнику за редакцією С. В. Подлесного «Історія інженерної діяльності». Книга покликана сприяти формуванню загальної картини розвитку інженерної справи як цілісного процесу, який відбувається закономірно і проходить в органічному взаємозв'язку і взаємодії з історією суспільства. Заслужують на увагу історичні нариси про становлення перших політехнічних навчальних закладів на території України. Серед них праця В. І. Онопрієнко, Т. А. Щєбань [9], де міститься інформація про утворення Харківського технологічного, Київського політехнічного та Катеринославського гірничого інститутів. Наведені відомості щодо набору студентів, організації навчального процесу, створення кафедр і лабораторій, появи перших наукових шкіл у галузі технічних наук. Утворенню КПІ присвячена книга В. В. Янкового [14], у якій досліджено

умови та обставини заснування технічного вишу в Києві. Розглянуто різні сторінки життя інституту у перші роки його роботи. Інформація про вищу спеціальну школу в Україні наприкінці XIX – на початку XX століття міститься в монографії Є. П. Степанович [12].

В окрему групу можна віднести книги, які висвітлюють повну історію найавторитетніших технічних ВНЗ України, їх структуру, основні етапи діяльності, найважливіші досягнення в науковій сфері та підготовці інженерних кадрів. Так, становлення і розвиток окремих політехнічних ВНЗ розглянуто у працях за редакцією М. І. Буцко, В. Г. Кипаренко [1], С. Ф. Артюха [6], Ю. С. Денисова, В. І. Бондаря [5], Ю. Я. Бобало [8], В. І. Ніколаєнка [7], О. А. Мінаєва [3], Б. І. Мокіна [2], В. І. Лиховодова [11], М. З. Згуровського [10], Д. В. Зеркалова [4] та ін.

Великий об'єм інформації щодо вищої технічної освіти України можна знайти в дисертаційних дослідженнях з історії України та історії науки й техніки. У дисертаційному дослідженні С. М. Ховрича «Становлення та розвиток вищої технічної освіти Наддніпрянської України (остання чверть XIX – перші десятиріччя XX ст.)» наукове висвітлення отримали передумови й сам процес виникнення технічних навчальних закладів, проаналізовано хід підготовки інженерних кадрів у навчальних закладах Харкова та Катеринослава, визначено роль Київського політехнічного інституту в системі вищої технічної освіти, простежено вплив зовнішніх чинників на стан навчального процесу інститутів Наддніпрянської України. О. В. Василенко в роботі «Вища індустріально-технічна освіта в УСРР у 20-х роках XX ст.» встановлено, що базовою формою вищого індустріально-технічного закладу в першій половині 1920-х рр. були технікуми, а у другій половині – перевага віддавалась інститутам. Доведено зростаючу динаміку й певні преференції фінансування індустріально-технічної освіти відносно інших профільних вертикалей освіти, проаналізовано навчально-методичну та науково-матеріальну базу, досліджено процес підготовки викладацьких кадрів через аспірантуру, проаналізовано критерії комплектування колективів студентів індустріально-технічних ВНЗ.

Важливі аспекти вищої інженерно-технічної освіти можна вивчити за допомогою дослідження Л. М. Волкотруб «Підготовка інженерних кадрів у технічних вузах України (друга половина 70-х – перша половина 80-х років XX ст.)», де розглянуто розвиток фундаментальної підготовки інженерів на прикладі діяльності технічних ВНЗ України, розкрито основні напрями, форми й методи науково-дослідної роботи майбутніх фахівців, що використовувалися в досліджуваний період. У праці М. В. Гутник «Науково-дослідна робота в Харківському політехнічному інституті (1950–1980 рр.)» було висвітлено організацію науково-дослідної роботи у ХПІ означеного періоду, проаналізовано результати НДР, які інтегрувались у сферу виробництва і навчальний процес, обґрунтовано принципи організації

колективних форм НДР у напрямках енергетики, машинобудування, хімії та хімічної технології, матеріалознавства, висвітлено окремі аспекти міжнародного співробітництва вишу у сферах науково-дослідної та освітньої діяльності. У дисертації С. М. Домбровської «Розвиток вищої освіти в Харкові у період тимчасової лібералізації тоталітарної системи (друга половина 50-х перша половина 60-х років ХХ ст.)» досліджується процес реформування вищої освіти у вказаний період на прикладі вишів міста Харкова (серед яких ХПІ). Зокрема, аналізується внутрішнє життя вищих навчальних закладів у період реформування, їхня діяльність у навчальній, науковій, виховній роботі. Проаналізовано кадровий склад вищих навчальних закладів, форми підготовки науково-педагогічних кадрів, рівень матеріально-технічного забезпечення вишів, організацію навчального процесу тощо.

Великий інтерес для нашої праці становлять історико-педагогічні дослідження з розвитку вищої технічної освіти. Так, А. О. Ворохом у праці «Розвиток вищої технічної освіти в Україні (20 – 30-ті рр. ХХ ст.)» розкрито зміст, форми, методи, науково-методичне, матеріально-технічне та кадрове забезпечення навчання у вищій технічній школі, соціально-економічні та політичні умови її розвитку; виявлено характерні особливості процесу розвитку вищої технічної освіти в Україні в період 20 – 30-х рр. ХХ ст. В. М. Кузнецова у своїй роботі «Організація науково-дослідницької діяльності студентів вищих професійних навчальних закладів в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття)» дослідила проблеми організації та етапи розвитку науково-дослідницької роботи студентів вищих професійних навчальних закладів в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.; узагальнила досвід організації науково-дослідної діяльності та окреслила перспективи використання позитивного досвіду досліджуваного періоду в сучасних умовах. У дисертаційному дослідженні Нероби Еви «Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі» здійснено докладний аналіз сучасного стану підготовки викладачів для системи професійної освіти у вищих технічних навчальних закладах Польщі, а також у трьох українських політехнічних інститутах. Проаналізовано засади організації навчання, навчальні плани і програми, викладено результати порівняльного аналізу підготовки польських і українських викладачів інженерних дисциплін, обґрунтовано головні напрями модернізації підготовки педагогічних кадрів для професійних шкіл Польщі та ПТНЗ України.

Особливе місце займають дисертації, які охоплюють другу половину ХХ ст. Зокрема, С. В. Онопченко у своїй науковій праці «Розвиток інженерно-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття)» виокремила передумови та визначила етапи розвитку інженерно-педагогічної освіти в Україні у досліджуваний період, охарактеризувала її зміст, форми і методи, проаналізувала методичне та матеріально-технічне забезпечення навчального процесу. Окремі відомості про політехнічні виші містить

дослідження О. М. Резніченко «Організація позааудиторної виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах України (друга половина ХХ ст.).

В історіографії технічна освіта розглядається також з позицій реалізації ідеї політехнізму – синтезу навчання з суспільно-корисною працею учнів. Дослідження цієї проблематики представлені працями радянської доби – П. Атутов, С. Батишев, та сучасності – В. Курило, Л. Семеновська, Н. Терентьєва, Г. Назаров, В. Сидоренко, Г. Терещук, В. Шепотько та ін.

Отже, проведений аналіз використаних у дослідженні праць ми побудували за хронологічною ознакою. Створення ґрунтовного наукового дослідження, яке здатне об'єктивно висвітлити процеси розвитку вищої технічної освіти, неможливе без залучення достатньо широкого кола раніше невикористаних джерел. Виходячи з цього логічним буде поділити джерельну базу, яка використовувалася при написанні дисертації на декілька системних груп:

I група – документальні джерела:

- закони, постанови та інші офіційні документи вищих органів влади та управління, що визначали напрями державної політики у сфері освіти;
- нормативні акти органів освіти: інструкції, розпорядження, накази.

II група – навчально-методичні матеріали вишів: навчальні плани і програми, протоколи засідань, методичні розробки та вказівки, навчальна література;

III група – газетно-журнальна публіцистика загальнодержавного («Вісник вищої школи», «Радянська педагогіка») та місцевого характеру («За радянського інженера», «Одеський політехнік», «Труди Харківського політехнічного інституту», «Ленінські кадри» (сучасна назва «Політехнік») тощо);

IV група – матеріали історико-педагогічних досліджень (автореферати, дисертації, монографії, нариси тощо);

VI група – архівні документи: звіти політехнічних ВНЗ за окремі навчальні роки; листування з ЦК КП України, Радою Міністрів УРСР, МВ ССО СРСР з організаційних питань та планування; листування з Радою Міністрів УРСР, МВССО СРСР з питань навчально-методичної роботи у вишах, протоколи, стенограми і рішення колегії МВССО УРСР та документи до них тощо.

Висновки. Отже, історіографічне дослідження проблеми розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина ХХ ст.) дає можливість узагальнити конкретно-історичний матеріал. Аналіз історіографії теми засвідчує, що в радянський та пострадянський період була охарактеризована низка аспектів, пов'язаних з її вивченням, зокрема: становлення перших технічних вишів, виокремлення основних етапів їх розвитку, організації навчально-виховного процесу, відкриття нових спеціальностей, взаємозалежність підготовки інженерів і промислового потенціалу країни тощо. Публікації науковців радянських часів, незважаючи на тотальну заідеологізованість, мають цінність з огляду на нагромадження, систематизацію та первинну інтерпретацію масиву фактичного матеріалу. На

сучасному етапі вітчизняної історіографії відбулися якісні зміни у висвітленні історії вищої технічної освіти означеного періоду, зумовлені, насамперед, звільненням історико-педагогічної науки від радянської доктрини. Незважаючи на наявність певного наукового доробку у цьому напрямі, діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти України ще не була предметом спеціального дослідження. Саме це й зумовлює необхідність її подальшого комплексного вивчення.

Аналіз джерельної бази, яка була використана для висвітлення діяльності політехнічних ВНЗ показує, що вона є цілком достатньою, різнобічною та репрезентативною. Це дозволило виокремити п'ять основних груп джерел для проведення комплексного дослідження поставленої проблеми. Велика кількість архівних матеріалів, збірників документів, газетно-журнальної публіцистики та історико-педагогічних праць дає змогу відтворити реальну тогочасній дійсності картину діяльності політехнічних ВНЗ України у другій половині ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буцко М. І. Державний університет «Львівська політехніка» 1844 – 1994 / Микола Ілліч Буцко, Валентина Георгіївна Кипаренко. – Львів : Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1994. – 145 с.
2. Вінницький національний технічний університет 50 років розвитку / ред. кол.: Б. І. Мокін (голова) (та ін.). – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 261 с.
3. Донецький національний технічний університет / Донец. нац. техн. ун-т (ред. кол.: О. А. Мінаєв (голова) та ін.). – К. : Логос Україна, 2011. – 504 с.
4. Зеркалов Д. В. НТУУ «КПІ». Минуле і сьогодення : [монографія] / Дмитро Володимирович Зеркалов. – К. : «Основа», 2012. – 735 с.
5. История Одесского политехнического в очерках / Ю. С. Денисов ; В. И. Бондарь (авт.-сост.) ; В. П. Малахов (ред.). – Одесса : ОГПУ : Астро Принт, 2000. – 440 с.
6. История УИПА / [С. Ф. Артюх]. – Х. : Прапор, 2007. – 352 с.
7. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»: історія розвитку, 1885 – 2010 / за ред. В. І. Ніколаєнка ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х. : НТУ, 2010. – 407 с.
8. Національний університет «Львівська політехніка» / Нац. ун-т «Львівська політехніка» [ред. кол.: Ю. Я. Бобало (голова) та ін.]. – К. : Логос Україна, 2009. – 448 с.
9. Оноприенко В. И. Становление высшего технического образования на Украине / В. И. Оноприенко, Т. А. Щербань / АН УССР. ЦИ НТПИН им. Г. М. Доброва ; отв. ред. Ф. К. Иванченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 140 с.
10. Київський політехнічний інститут: нарис історії / [Беляков Г. Ф., Василенко Є. С., Вілков М. Ф. та ін.] ; Згуровський М. З. та ін. (гол. ред.). – К. : Наукова думка, 1995. – 320 с.
11. КПІ. Перше століття: Істор. Огляд / [Авт.-упоряд.: В. І. Лиховодов та ін.]. – К. : Такі справи, 2007. – 348 с.
12. Степанович Е. П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – XX в.) / Е. П. Степанович / АН УССР. Ин-т ист. Укр. ; отв. ред. Е. И. Луговая. – К. : Наук. думка, 1991. – 100 с.
13. Трусъ А. И. Техническая школа в условиях упрочнения социализма (1938–1958) : [монография] / А. И. Трусъ. – М. : Прометей, 1989. – 223 с.

14. Янковий В. В. Київська політехніка: Витоки : іст. дослідж. / В. В. Янковий. – К. : [ЕКМО], 2010. – 152 с.

РЕЗЮМЕ

Юхно О. И. Историография исследования развития высшего технического образования Украины во второй половине XX века.

В статье проведен историографический анализ советской и современной исторической литературы, посвященной вопросам развития высшего технического образования Украины в 1950 – 1990 гг. Освещены обобщающие труды по вопросам подготовки специалистов советской высшей школой, в частности кадров научно-технической интеллигенции в СССР через сеть технических вузов. Охарактеризованы научные исследования современных украинских исследователей, содержащие сведения по истории авторитетных технических вузов страны. Выяснено состояние научного освещения темы и осуществлено авторскую классификацию источниковой базы исследования.

Ключевые слова: историография, исследование, высшее техническое образование, технические вузы, источниковая база.

SUMMARY

Yukhno O. Historiography of research of development of higher technical education of Ukraine in the second half of the XX century.

In article the historiographic analysis of the Soviet and modern historical literature devoted to the questions of development of higher technical education in Ukraine in 1950 – 1990 is made. The purpose of the article is the clarification of a condition of scientific publicizing of development of higher technical education of Ukraine in the second half of the XX century, the characteristic of a historiography and the analysis of the source base on a research subject. For achievement of the purpose the following methods of research are used: historical and genetic, comparative analysis, systematization, classification and generalization. It is established that questions of the organization and development of higher technical education belong to actual historical and pedagogical problems to what numerous works of scientists of the studied period, and the present testify.

Two periods of research of this problem are defined: the first – 50–80th of the XX century – the Soviet stage is presented by mainly descriptive works with elements of the critical analysis of educational policy of the USSR, the second – the 90th of the XX century – the beginning of the XXI century – the newest stage of Ukrainian historiography is characterized by fundamental works on various aspects of development of higher technical education and preparation of engineering shots. It is positively estimated historical completions of historians of Soviet period and it is emphasized that these publications, despite a total ideologization have considerable scientific value in the view of accumulation, systematization and primary interpretation of the number of actual material on problems of training of specialists with the higher education, including on preparation of engineering shots. It is defined that at the present stage of a native historiography there were high-quality changes in research and illumination of history of higher technical education of the specified period caused, first of all, by dismissal of historical and pedagogical science from the Soviet ideology. During research the generalizing works concerning training of specialists by the Soviet higher school, in particular shots of the scientific and technical intellectuals are reflected in the USSR through a network of technical colleges. The scientific researches of modern Ukrainian researchers containing data on stories of authoritative technical colleges of the country are characterized. The condition of scientific coverage of the topic is found out and carried out author's classification of source base of research.

Key words: historiography, researches, higher technical education, technical colleges, source base.